IL-KOTBA MQADDSA

Il-Bibbja hija l-ewwel u l-aqwa ktieb li qatt inkiteb; u nistgħu noqogħdu żguri li kemm iddum id-dinja wieqfa, ebda bniedem ma hu sejjer jikteb ktieb isbaħ u aqwa mill-Bibbja.

Il-Bibbja hi ktieb, jew aħjar, ġabra ta' kotba, li ma kienux miktuba minn bniedem wieħed, imma minn ħafna nies. L-ewwel kotba huma magħrufa bħala li kitibhom Mosè, li aktarx għex ħmistax-il mitt sena qabel Sidna Ġesù Kristu. U l-aħħar ktieb kien miktub minn San Ġwann l-Appostlu, li miet għal ħabta ta' għeluq l-ewwel mitt sena wara Kristu. Għalhekk, il-Bibbja damet tinkiteb madwar is-sittax-il mitt sena.

Din il-ġabra ta' kotba fiha mhux anqas minn tnejn u sebgħin ktieb, maqsuma f'żewġ taqsimiet, jew Testmenti: it-Testment il-Qadim, li fih ħamsa u erbgħin ktieb, u t-Testment il-Ġdid, li fih sebgħa u għoxrin ktieb.

Dawn il-kotba ma kinux miktuba bi lsien wieħed. Il-biċċa l-kbira tal-Kotba tat-Testment il-Qadim, miktubin bil-Lhudi; xi ftit oħrajn, kif ukoll l-Evanġelju ta' San Mattew, miktubin bl-Aramajk. U l-bqija miktubin bil-Grieg.

Sa minn qabel Sidna Ġesù Kristu, il-Kotba kollha tal-Bibbja kienu bdew jiġu maqluba f'ilsna oħra. Barra mill-Aramajk, kien jinsab qlib tagħhom bil-Grieg u bis-Sirjak. U fl-ewwel żmenijiet wara Kristu, il-Kotba kollha kienu malajr maqlubin fil-lsien Latin. Uħud mill-Kotba l-lum ma jinsabux aktar fil-lsien ewlieni li fih inkitbu, imma fi qlib ta' xi lsien ieħor, bħal ma hu l-Evanġelju ta' San Mattew.

Il-kittieba tal-Kotba Mqaddsa kienu aktarx Lhud, għad li nsibu fosthom xi wieħed barrani, bħal ma hu San Luqa. Ħafna minn dawk tal-Għaqda l-Qadima, inkitbu ġewwa l-Palestina. Ftit fil-Babilonja, u jista' jkun, xi wieħed fl-Eġittu. Dawk tal-Għaqda l-Ġdida nkitbu f'ħafna artijiet, fejn ħaslu kienu jinsabu l-kittieba tagħhom.

Il-kittieba ma kienux dejjem ta' għerf kbir, saħansitra nsibu fosthom nies ta' bla skola. Ma kinux dejjem għonja u tat-tajjeb, imma nsibu fosthom nies ta' nisel tas-slaten u nies fqar, ħaddiema. Mhux il-kittieba kollha kienu qassisin u leviti, imma hemm fosthom li kienu magħżulin minn Alla minn tajfiet oħra.

Fil-Kotba Mqaddsa jinsabu proża u poeżija; kitba ta' tagħlim, ta' storja, talb, priedki, ittri; f'kelma waħda, dak kollu li l-kittieba, imqabbdin minn Alla, daħrilhom li kellhom iħallulna bil-miktub.

Għaliex fuq kollox, dawn it-tnejn u sebgħin ktieb, miktubin matul sittax-il mitt sena, minn nies magħżula, f'artijiet u ilsna magħżula, f'għamla u fuq suġġetti magħżula, fl-aħħar mill-aħħar, ma humiex għajr Ktieb wieħed: il-Bibbja. U l-Bibbja ma għandhiex ħlief awtur wieħed, Alla, li għażel bħala għodda tal-kitba Tiegħu nies li fl-imħabba u l-ħniena Tiegħu deherlu li kellu jagħżel; u fl-għerf u t-tjieba Tiegħu ħabbrilna fiha dak kollu li kien meħtieġ.

Il-lum naraw il-Kotba tal-Bibbja miġburin fi Ktieb wieħed, u kull ktieb jinsab fil-post li jixraqlu, skond il-kittieb, iż-żmien, is-suġġett, il-għamla tiegħu u x'naf jien. Iżda ma għandniex naħsbu li dan kien hekk minn dejjem. Il-ġabra tal-Kotba Mqaddsa

fi Ktieb wieħed, kif tinsab il-lum, ħija xogħol ta' bnedmin, li għandu wkoll l-istorja tiegħu.

Il-lum il-Bibbja hija mitbugħa fil-għamla ta' ktieb, jiġifieri faċċata wara faċċata, u ktieb wara ktieb; u kull ktieb magħżul f'taqsimiet, u kull taqsima f'versi. Din il-għamla ta' kotba ma kenitx minn dejjem. L-ewwel kotba ta' din il-għamla kienu sewwa sew il-Manuskritti tal-Bibbja l-aktar antiki, magħrufin bl-isem tal-Kodiċi Alessandrinu, Sinajtku u Vatikan, li fihom tifsir bil-Grieg tal-Kotba Mqaddsa tal-Għaqda l-Qadima. Il-lum insabu kotba bħalhom u aktar qodma, imma mhux ta' qabel Sidna Ġesù Kristu bħal ma huma l-bordi jew papiri magħrufin bl-isem ta' Chester Beatty.

Għall-ewwel il-kotba kienu jinkitbu fuq strixxa tal-ġild, imbagħad tal-pergamena, tal-papiri u fl-aħħar, tal-karta, jew aħjar, taċ-ċraret. Din l-istrixxa kienet tkun imgerbba fuq żewġ fusien, għal hekk il-ktieb kienu jgħidulu *volumen,* volum, mill-kelma *volvere,* tgerbeb. Meta wieħed kien jiftaħ il-ktieb, kien igerbeb fuq fus u jħoll minn fuq l-ieħor, u quddiemu kien ikollu kolonna-kolonna, il-kitba li l-lum narawha faċċata-faċċata. Meta l-ktieb kien jintemm, l-istrixxa kienet tkun maqtugħa; dan għadu jidher fil-kelma *Tom,* li ġejja mill-verb Grieg, *temno,* taqta'. Kull tom kien ikun merfugħ ġewwa kaxxa, bil-Grieg, *tewkos,* bħal ma naraw mill-kelma *Pentatewku,* ħames kaxex, li tfisser l-ewwel ħames Kotba tal-Bibbja, il-Kotba ta' Mosè. Kull kolonna kien ikun fiha għadd sewwa ta' versi, imsejħin *stiki,* u kull vers, għadd sewwa ta' ittri. U kull kolonna kienet tkun mequisa mill-għadd tal-istiki li ikun fiha, kif ukoll il-ktieb kollu, *stikometrija.* Dan kien isir imħabba l-ħlas tal-kittieba li kienu jikkoppjaw il-kotba, u jitħallsu fuq il-għadd tal-istiki, jew versi, li l-ktieb ikun fih. Il-kitba kienet tibqa' dejjem sejra, jiġifieri, ma taqtax kelma minn kelma oħra, bla virgli u bla punti, u l-ittri kienu jkunu dejjem kbar, jew kapitali. L-ittri ż-żgħar, kursivi, daħlu fix-xogħol fiż-żmenijiet tan-nofs, meta l-kliem beda jkun mifrud kelma kelma, u naturalment, saru ħafna żbalji, għax m'hux kull ħadd beda jifred il-kliem xorta waħda.

Jekk wieħed kien irid jikteb ktieb, kien jista' jiktbu b'idejh, imma aktarx li kien jinqeda b'*ammanwensi* jew kittieb ieħor. L-awtur kien jiddetta, u l-ammanwensi kien iniżżel bil-kitba dak li l-awtur kien jiddetta. Jekk imbagħad l-awtur kien jeħtieġ ħafna kopji tal-ktieb tiegħu, kien iqabbad ħafna ammanwensi u hekk kien ikollu tant kopji, daqs kemm kienu jkunu l-ammanwensi. Ġie li wieħed kien jifhem ħażin u għal hekk draħi nsibu kliem f'dawn il-kotba li ma jaqbilx għal kollox.

L-ammanwensi kienu wkoll jikkuppjaw minn kotba oħra, jiġifieri m'hux dejjem kienu jiktbu taħt dittatura, u f'dawn il-kopji kienu jistgħu jsiru ħafna żbalji, bħal ma huma li wieħed jaqbeż minn kelma għal kelma oħra bħalha, jew itenni xi kitba li jkun kiteb, jew ma jagħrafx, jew ma jaqrax sewwa l-ktieb li jkollu taħt għajnejh, u hekk jibdel xi ittra jew kelma. Insomma fl-antik kienu jsiru ħafna żbalji, li l-lum ma jistgħux isiru, għaliex il-kotba mitbugħin huma dejjem xorta waħda f'kollox u għal kollox. Hu wisq meħtieġ li wieħed iżomm quddiem għajnejh dawn il-ħwejjeġ, sabiex meta jiltaqa' ma' xi kelma li ma tkunx taqbel ma' l-oħrajn, ikun jista' jfisser kif u minn fejn ġiet dik il-għażla, bejn żewġ kopji ta' ktieb wieħed.

Kif għedna, biż-żmien, il-Kotba

Mqaddsa ma żammewx dik il-għamla li kellhom fil-bidu, imma bħal kotba l-oħra kollha ħadu l-għamla li kienet użata fiż-żmien li xi kopja tal-Bibbja kienet issir. Il-Kotba Mqaddsa kienu maqsumin f'kapitli fiż-żmenijiet tan-nofs, aktarx mill-Kardinal Dumnikan, Ugo di San Caro, li flimkien ma' ħafna Patrijiet Dumnikani oħra kien għamel l-ewwel *Concordanza Biblica Verbali*. Għal dax-xogħol kien meħtieġ li l-kotba jkunu mqassmin f'kapitli u l-kapitli jew faċċati, imbagħad, mifrudin f'ittri, A, B, C, etc. Fis-Seklu Ħmistax, il-kapitli kienu mqassmin f'numri, jew aħjar, l-istampatur Etienne, daħħal fil-Bibbja tiegħu għadd fil-bidu ta' kull vers, jew aħjar, ta' kull propożizzjoni. B'hekk il-lum nistgħu nsibu malajr it-testi ta' l-Iskrittura, bħal meta ngħid: "Il-Vanġelu ta' San Ġwann, kap. 3, vers 5, fejn insib il-kelma ta' Ġesù: *Min ma jkunx mgħammed bl-ilma u b'Ruħ il-Qdusija, ma jidħolx fis-Saltna tas-Sema.*

Minn dan naraw kif saret il-Bibbja li għandna f'idejna u kif kienet fil-bidu tagħha. Darba oħra nitħaddtu fuq kif il-Kotba Mqaddsa jinsabu miġburin fil-Bibbja, u ta' liema ħtieġa hi li wieħed ikun jaf għaliex il-Kotba Mqaddsa għandhom dak il-post li l-lum jimlew fil-Bibbja.

P. SERAFIN M. ZARB, O.P.

TIEĠ TA' L-GĦARAB MISILMIN

Il-Misilmin aktarx li jiżżewġu kollha. Fit-tnaxer sena li domt fl-artijiet tagħhom, qatt ma niftakar li smajt li xi Mislem baqa' għażeb jew xi Misilma baqgħet għażba. Hemm minnhom li jiżżewġu żgħar ħafna — jien naf tifel ta' ħdaxer sena li kien ilu miżżewweġ sentejn — u hemm ukoll li jiżżewġu kbar. Il-Mislem, milli jidher, jiżżewweġ meta jkun jista'.

"Għaliex?" isaqsi xi ħadd. "Mela mhux dejjem il-Mislem jista' jiżżewweġ?"

Le. Il-Mislem biex jiżżewweġ irid ikollu l-flus biex jista' *jixtri* l-għarusa. Jekk ma jixtrihiex, ikollu jibdilha ma' xebba jew tifla oħra, kif sa insemmi hawnhekk.

Bħalli kieku, raġel irid iżewweġ lil ibnu. Jekk ir-raġel ikollu l-ġid, jixtrilu għarusa; jekk ikollu l-bniet, jista' jibdel waħda mill-bniet tiegħu ma' waħda mill-bniet ta' raġel ieħor, imbagħad kull wieħed minn dawn il-misserijiet iżewweġ it-tifla l-barranija lil ibnu. Mhux il-misserijiet biss jistgħu jibdlu l-bniet, iżda l-aħwa wkoll, jekk il-missier ikun mejjet.

Il-flus għall-għarusa, jekk ma tkun qatt iżżewġet (jiġifieri ma tkunx armla, jew mitluqa minn żewġha) u tkun bint it-tajjeb u f'saħħitha, ikunu, jew kienu fi żmieni, xi ħaġa qrib il-mitejn lira. Jekk saħħitha tkun imtiefsa: għarġa, jew għajnejha mpeċpċin, jew ikollha xi nuqqas ieħor, tkun tqum xi mitt lira — siwi ta' flus Ingliżi.

Il-ftehim tal-għarusija jsir bejn missier il-għarus u missier il-għarusa. Jekk wieħed mill-misserijiet ikun mejjet, jidħol bdielu xi wieħed qarib tal-għarus (jew il-għarusa): ħuh, għammu, nannuh, imma dejjem raġel, għaliex mara ma tgħoddx. Il-ftehim isir quddiem l-ixjeħ u l-ixħar (l-aktar *onesti*) fost ir-rġiel tar-raħal.

Meta jsir il-ftehim, ma jagħmlux għors kbir. Iġibu l-kafè, sigarretti u xi ħelu Għarbi — mhux ħelu bħal ta' Malta, għamla oħra. Ma ngħidx kif inhu biex ma ntawwalx.

Il-għarus u l-għarusa ma jarawx lil